

บทที่ 7

จริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองที่มาจากปัญญาสชาดก

การใช้ชาดกเป็นเครื่องสอนใจพุทธศาสนิกชนให้มีความเลื่อมใสในพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ซึ่งได้บำเพ็ญบารมีเพื่อความสุขของสรรพสัตว์นั้น เป็นกลวิธีที่ใช้ประโยชน์ได้ในทุกกาลสมัย โดยเฉพาะปัญญาสชาดก ซึ่งมีเนื้อเรื่องสนุกสนาน มีคติธรรมที่แสดงให้เห็นว่าผู้ที่ประกอบแต่คุณงามความดี กุศลก็จะส่งผลให้มีความสุขความเจริญตลอดไป ตรงกันข้ามกับผู้ประกอบกรรมชั่วก็จะต้องได้รับความเดือดร้อนอยู่เป็นนิตย์ และเมื่อมีการนำชาดกในปัญญาสชาดกมาวิจารณ์เป็นร้อยกรอง ผู้แต่งก็ได้คงเจตนารมณ์ที่จะให้วรรณกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องสอนจริยธรรมแก่ผู้อ่านผู้ฟัง เช่นเดียวกับชาดกที่เป็นร้อยแก้ว นอกเหนือจากเนื้อเรื่องที่ให้คติธรรมโดยตรงแล้ว ผู้แต่งยังมีวิธีการสอนโดยทางอ้อมอีก ซึ่งพิจารณาได้ดังนี้

7.1 การให้ความสำคัญว่างานนิพนธ์นั้นเป็นชาดก

7.2 การแทรกคำสอน

รายละเอียดมีดังนี้

7.1 การให้ความสำคัญว่างานนิพนธ์นั้นเป็นชาดก

การให้ความสำคัญว่างานนิพนธ์นั้นเป็นชาดก ผู้แต่งมีกลวิธีในการเสนอเป็น 2 ลักษณะ คือ องค์ประกอบของเรื่อง และการใช้คำแทนชื่อพระเอก

7.1.1 องค์ประกอบของเรื่อง วรรณกรรมร้อยกรองของไทยโดยทั่วไป มักเริ่มด้วยบทประณามพจน์ แล้วจึงดำเนินเรื่องต่อไป แต่ในวรรณกรรมร้อยกรองที่ได้รับอิทธิพลมาจากปัญญาสชาดกนั้น ผู้แต่งมีวิธีที่จะแสดงความสำคัญของเรื่องให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับรู้ว่าเป็นเรื่องราว

ของพระโพธิสัตว์เพื่อเป็นการเพิ่มพูนศรัทธาปสาทะ ด้วยการแทรกองค์ประกอบของชาคกส่วนที่เรียกว่า ปัจจุบันวัตถุต่อจากบทพระณามพจนบาง และเพิ่มส่วนที่เรียกว่าสโมธานต่อท้ายเรื่องบาง บางเรื่องก็ปรากฏว่ามีการแทรกองค์ประกอบของชาคกทั้ง 2 ประการ ดังจะแสดงให้เห็นได้ดังนี้¹

	<u>ปัจจุบันวัตถุ</u>	<u>สโมธาน</u>
จันทาคำกาพย์	-	✓
จันทาคำกลอน	-	✓
เทวณาคำกาพย์	-	-
เทวณาคำกลอน	*	*
ปาจิตตกุมารคำกลอน ส่วนวันที่ 1	*	✓
" " " 2	-	*
" " " 3	-	*
พระนารีนาคำกาพย์	-	✓
พระรตคำกาพย์	-	*
พระรตคำกลอน ส่วนวันที่ 1	-	*
" " 2	-	*
" " 3	-	✓

¹ เครื่องหมาย - หมายความว่า ไม่ปรากฏ

" ✓ " ปรากฏ

" * " ต้นฉบับไม่สมบูรณ์ ไม่อาจนำมาพิจารณาได้.

	<u>ปัจจุบันวัตถุ</u>	<u>สถิโนธาน</u>
พระรตคำฉันท์ ส่วนวนที่ 1	-	*
" " 2	-	-
" " 3	-	*
พระรตบทละครส่วนวนที่ 1	-	*
" " 2	*	*
" " 3	*	*
พระรต บทขับไม้	-	-
พระรต บทมโหรี	-	-
พระสี่เสารค์ำกาพย์ ส่วนวนที่ 1	*	√
" " 2	-	√
พระสี่เสารค์ำกลอน	*	*
พระสุชนคำกาพย์	√	√
พระสุชนคำกลอน	√	-
พระสุชนคำฉันท์	√	√
พระสุชนบทละคร	*	*
วรวงศ์คำกาพย์	-	√
วรเนตรคำกาพย์	-	*
วรเนตรคำฉันท์ ส่วนวนที่ 1	*	*
" " 2	*	*
วรเนตรวรรณุช บทละคร	*	*

	<u>ปัจจุบันวัตถุ</u>	<u>สีโมธาน</u>
ศรวิชัยลิลิต ส่วนวนที่ 1	√	*
" " 2	-	*
ศุภมิตรคำกาศย์ ส่วนวนที่ 1	√	√
" " 2	√	√
" " 3	√	√
" " 4	*	-
ศุภมิตรคำกลอน ส่วนวนที่ 1	-	*
" " 2	√	√
สรรพสิทธิ์คำกาศย์	√	√
สรรพสิทธิ์คำกลอน	√	*
สรรพสิทธิ์คำฉันท์	√	-
สมุทรโฆษคำฉันท์	-	√
สังข์ทองคำกาศย์ ส่วนวนที่ 1	-	*
" " 2	-	*
สังข์ทองคำฉันท์	-	*
สังข์ทองบทละคร ส่วนวนที่ 1	*	*
" " 2	-	*
สังข์ขัตติคำกาศย์ ส่วนวนที่ 1	-	√
" " 2	*	√
ลิตธิสารคำฉันท์	√	√

	<u>ปัจจุบันวัตถุ</u>	<u>สโมธาน</u>
สิริวิบุลยลลิตติคำกลอน ส่วนวันที่ 1	-	-
" " 2	✓	✓
" " 3	*	-
" " 4	✓	✓
สิริวิบุลยลลิตติคำฉันท์	*	*
สุทธิกรรมคำกาพย์	*	*
สุณุกำกาพย์ ส่วนวันที่ 1	✓	✓
" " 2	✓	✓
สุณุกำฉันท์	✓	✓
สุวรรณวงศ์คำกาพย์	-	✓
สุวรรณเคียรกลอนอ่าน	-	✓

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของชาดก ส่วนที่เป็นปัจจุบันวัตถุและสโมธานของวรรณกรรมที่มาจากปัญญาสาตกทั้ง 63 ส่วน (21 เรื่อง) ตามที่ปรากฏในตารางข้างต้นอาจสรุปได้ดังนี้

ปัจจุบันวัตถุ ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรอง 17 ส่วน และที่ไม่ปรากฏมี 30 ส่วน ส่วนอีก 16 ส่วนนั้นไม่อาจนำมาพิจารณาได้ เพราะต้นฉบับไม่สมบูรณ์

สโมธาน ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรอง 26 ส่วน และที่ไม่ปรากฏมี 9 ส่วน ส่วนอีก 28 ส่วนนั้นไม่อาจนำมาพิจารณา เพราะต้นฉบับไม่สมบูรณ์

เมื่อเปรียบเทียบปัจจุบันวัตถุและสโมธานแล้ว จะเห็นได้ว่าความนิยมในองค์ประกอบของเรื่องประการหลังมีมากกว่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนอกจากเป็นองค์ประกอบของเรื่อง que แสดงถึงความสัมพันธ์กับตัวชาดกได้ชัดเจนกว่าปัจจุบันวัตถุแล้ว ยังเป็นกลวิธีที่ชัดเจนที่จะแสดงถึงพระพุทโธวาทที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว"

7.1.2 การใช้คำแทนชื่อพระเอก

การใช้คำแทนชื่อพระเอกในวรรณกรรมที่มาจากชาวกบฏนี้ สังเกตได้ว่ามีวิธีดังต่อไปนี้

1. การใช้คำแทนชื่อพระเอกเพื่อให้ความสำคัญในฐานะที่เป็น พระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้า พระศาสดา โดยใช้คำว่า "โพธิสัตว์" หรือ "พระพุทธเจ้า" หรือ "พระศาสดา" กับคำขยายอื่น ๆ มีดังต่อไปนี้

โพธิสัตว์¹ มีใช้ในวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ จันทคาชค่างาพย์ เล่ม 2 (หน้า 13) พระนวันค่างาพย์ เล่ม 1 (หน้า 26) พระสุนทรกลอนอ่าน เล่ม 6 (หน้า 30) ยศกัจจกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 43) ศุภมิตรค่างาพย์ เลขที่ 15² (หน้า 12) ศุภมิตรค่างาพย์ เลขที่ 18 (หน้า 3) ศุภมิตรกลอนอ่าน (หน้า 54) สังข์ทองค่างาพย์เลขที่ 63 (หน้า 63) สังข์ขมค่างาพย์เลขที่ 66 (หน้า 6) กลบทศิริวิบุลยคติ (หน้า 222) สิทธิสารคำฉันท์ เล่ม 1 (หน้า 6) สุวรรณหงส์ค่างาพย์ เล่ม 1 (หน้า 16) สุวรรณหงส์กลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 26) และ สุธกักรมค่างาพย์ (หน้า 10)

¹ อักษรวิธีของคำและกลุ่มคำที่ใช้เรียกชื่อพระเอก ตามที่ปรากฏในต้นฉบับตัวเขียนและฉบับพิมพ์มีความต่างกันมาก ดังเช่น คำว่า "โพธิสัตว์" มีวิธีการเขียนได้หลายรูป ดังเช่น "โพธิสัตว์" โภธิสัตว์ "โภธิสัตว์" โภธิสัตว์ "โภทิสัต" "โภทิสัต" เป็นต้น เพื่อความเป็นระเบียบผู้วิจัยได้เขียนตามอักษรวิธีที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปีพุทธศักราช 2493.

² ในกรณีที่ว่าวรรณกรรมบางเรื่องมีหลายสำนวน ผู้วิจัยได้ระบุเลขที่ของต้นฉบับตัวเขียนเอาไว้เพื่อความชัดเจน.

โพธิสัตว์เจ้า	จันทราศกัณฑ์ เล่ม 5 (หน้า 16)
โพธิสัตว์บรร	ยศเกียรติคำฉันท์ (หน้า 17)
โพธิสัตว์ราชา	จันทราศกัณฑ์ เล่ม 2 (หน้า 28) ศุภมิตรคำกัณฑ์ เลขที่ 18 (หน้า 9)
โพธิสัตว์จอมไตร	สุวรรณวงศ์คำกัณฑ์ เล่ม 1 (หน้า 13)
พระโพธิสัตว์	จันทราศกัณฑ์ เล่ม 1 (หน้า 33) พระนางวันคำกัณฑ์ เล่ม 1 (หน้า 36) ยศเกียรติคำฉันท์ (หน้า 19) วรวงศ์คำกัณฑ์ เล่ม 3 (หน้า 52) ศุภมิตรคำกัณฑ์ เลขที่ 18 (หน้า 1) สังข์ทองคำกัณฑ์ เลขที่ 63 (หน้า 30) สังฆปัตถกัณฑ์ เลขที่ 66 (หน้า 73) สี่เสารค์คำกัณฑ์ ส่วนวนที่ 1 (หน้า 5) สุวรรณวงศ์คำกัณฑ์ เล่ม 2 (หน้า 66)
พระโพธิสัตว์เจ้า	จันทราศกัณฑ์ เล่ม 1 (หน้า 57) พระนางวันคำกัณฑ์ เล่ม 2 (หน้า 12)
บรมโพธิสัตว์	ศุภมิตรกลอนอ่าน (หน้า 2) สุวรรณเศียรกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 18)
มหาโพธิสัตว์	กลบทศิริวิบุลยคติ (หน้า 235)
สมเด็จพระโพธิสัตว์	กลบทศิริวิบุลยคติ (หน้า 215)
สมเด็จพระโพธิสัตว์	มโนहर่าคำกัณฑ์ (หน้า 115)
องค์โพธิสัตว์	กลบทศิริวิบุลยคติ (หน้า 224) ศุภมิตรกลอนอ่าน (หน้า 37)
องค์พระทรงพุทธ	สุพรรณเศียรกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 77)
ศาสนา	ศุภมิตรคำกัณฑ์ เลขที่ 22 (หน้า 35)
สรรเพชรศาสนา	พระนางวันคำกัณฑ์ (หน้า 46)

2. การใช้คำแทนชื่อพระเอกเพื่อจะให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นเชื้อสายของพระโพธิสัตว์ พระพุทธเจ้าและพระศาสดา โดยใช้ คำ หรือกลุ่มคำ ซึ่งมีความหมายว่าเป็นเชื้อสายประกอบ

หน่อโพธิสัตว์	สังข์ทองคำกษัย เลขที่ 63 (หน้า 31) สังข์บัตรค่ากษัย เลขที่ 66 (หน้า 8) สังข์บัตรค่ากษัย เลขที่ 68 (หน้า 54)
หน่อพระโพธิสัตว์	นกกะจาวค่ากษัย (หน้า 22) ศุภมิตรค่ากษัย เลขที่ 17 (หน้า 28) สังข์บัตรค่ากษัย เลขที่ 68 (หน้า 35)
องค์พงศ์พระโพธิสัตว์	ศุภมิตรกลอนอ่าน (หน้า 7)
จักรพงศ์องค์หน่อพระโพธิสัตว์	พระสุทนต์กลอนอ่าน เล่ม 5 (หน้า 21) ศุภมิตรกลอนอ่าน (หน้า 55)
หน่อพุทธพงศ์	ศุภมิตรค่ากษัย เลขที่ 15 (หน้า 15)
หน่อพระพุทธรพงศ์	สังข์บัตรค่ากษัย เลขที่ 68 (หน้า 20)
พระหน่อพุทธพงศ์	ศุภมิตรค่ากษัย เลขที่ 15 (หน้า 25)
องค์กสิกรพุทธพงศ์	สมุทรโฆษคำฉันท (หน้า 236)
พุทธหน่อ	กลบทศิริวิบุลยคติ (หน้า 212)
หน่อพุทธองค์	สังข์ทองคำกษัย เลขที่ 63 (หน้า 29)
องค์หน่อพระพุทธร	ยศกิจกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 58)
หน่อพุทธบรรณ	จันทคารค่ากษัย เล่ม 1 (หน้า 5)
พุทธังกูร	สมุทรโฆษคำฉันท (หน้า 236)
หน่อพุทธัง	กลบทศิริวิบุลยคติ (หน้า 212) สุวรรณเศียรกลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 45)

เนื้อหน่อพุทธรัง	กลบทศิววิบูลกิตติ์ (หน้า 217)
หน่อเนื้อพุทธรังกูร	สังขปัดคำกาพย์ เลขที่ 66 (หน้า 7)
หน่อเนื้อพุทธา	กลบทศิววิบูลกิตติ์ (หน้า 235)
พุทธานุกร	ยศกัจจลอนอ่าน (หน้า 51) สุธนคำฉันท (หน้า 236) สุธนคำฉันท เลม 2 (หน้า 17)
องค์พุทธานุกรรพิพงกี	สมุทรวโฆศคำฉันท (หน้า 250)
หน่อพุทธานุกร	ยศกัจจลอนอ่าน เลม 3 (หน้า 20) ฝุณิมิตรคำกาพย์ เลขที่ 15 (หน้า 19) ฝุณิมิตรคำกาพย์ เลขที่ 22 (หน้า 38) สุธนคำฉันท (หน้า 134)
หน่อพุทธานุกรภูธร	สุธนคำฉันท (หน้า 134)
หน่อวรพุทธานุกร	สุธนคำฉันท (หน้า 153)
ไท้พุทธานุกร	สมุทรวโฆศคำฉันท (หน้า 177)
สมเด็จพุทธานุกร	สิทธิสสารคำฉันท เลม 1 (หน้า 9) สุธนคำฉันท เลม 2 (หน้า 27)
สมเด็จบรมพุทธานุกร	สิทธิสสารคำฉันท เลม 1 (หน้า 3)
จอมพงศพุทธานุกรกษัตริย์	สมุทรวโฆศคำฉันท (หน้า 256)
องค์หน่อพุทธานุกร	สุธนคำฉันท (หน้า 122)
องค์พุทธานุกรพงศ	สุธนคำฉันท (หน้า 136)
หน่อศำสตา	จันทคารคคำกาพย์ เลม 1 (หน้า 5) นกกระจามคำกาพย์ (หน้า 63) สังข์ทองคำกาพย์ เลขที่ 63 (หน้า 47)

หน่อพระศาสดา	จันทาคารคำกาพย์ เล่ม 4 (หน้า 48) นกกระจาบบคำกาพย์ (หน้า 35) ศุภมิตรคำกาพย์ เลขที่ 17 (หน้า 5) สังข์ทองคำกาพย์ เลขที่ 63 (หน้า 53) สังข์บัตรคำกาพย์ เลขที่ 68 (หน้า 34)
หน่อสมเด็จเจ้าศาสดา	สังข์บัตรคำกาพย์ เลขที่ 68 (หน้า 21)
หน่อศาสตราจารย์	สุธนคำฉันท (หน้า 142)
องค์หน่อวงศ์ศาสดา	สังข์บัตรคำกาพย์ เลขที่ 68 (หน้า 29)
หน่อทศพล	เทวินทร์คำกาพย์ เล่ม 1 (หน้า 34) วรวงษ์คำกาพย์ เล่ม 2 (หน้า 23) สุธนคำกาพย์ เลขที่ 20 (หน้า 51) สุธนคำฉันท (หน้า 116) สุวรรณเกียรติกรกลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 13) สุวรรณวงษ์คำกาพย์ เล่ม 1 (หน้า 72)
หน่อพระทศพล	นกกระจาบบคำกาพย์ (หน้า 6) สุวรรณเกียรติกรกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 16)
พระหน่อทศพล	สุธนคำกาพย์ (เลขที่ 20) หน้า 43
หน่อชินศรี	จันทาคารคำกาพย์ เล่ม 4 (หน้า 44) สุธนคำกาพย์ เลขที่ 20 (หน้า 14)
หน่อพระชินศรี	จันทาคารคำกาพย์ เล่ม 5 (หน้า 16) นกกระจาบบคำกาพย์ (หน้า 16) ศุภมิตรคำกาพย์ เลขที่ 15 (หน้า 15) ศุภมิตรกลอนอ่าน (หน้า 20) สังข์ทองคำกาพย์ เลขที่ 63 (หน้า 32) สังข์บัตรคำกาพย์ เลขที่ 68 (หน้า 8)
หน่อนาดชินศรี	สุธนคำกาพย์ เลขที่ 20 (หน้า 79)
เนื้อหน่อพระชินศรี	ศุภมิตรคำกาพย์ เลขที่ 15 (หน้า 49)

หน่อชินวงศ์	กลมทศวิวิบุลภิกคีย์ (หน้า 235)
หน่อชินเนทรธิปัตย์	สมุทรโฆษคำฉันท์ (หน้า 180)
หน่อพระชินระงทรงศร	สังขปัดคำกาพย์ เลขที่ 68 (หน้า 27)
หน่อโพธิ์มนี่	สังข์ทองคำกาพย์ เลขที่ 63 (หน้า 53)
หน่อพระมุนีนาค	สังข์ทองคำกาพย์ เลขที่ 63 (หน้า 37)
หน่อ เหน่าสรร เพชญ์มนี่	สังขปัดคำกาพย์ เลขที่ 68 (หน้า 31)
หน่อพระสรรสาระเพชญ์- ศาศคา	สังข์ทองคำกาพย์ เลขที่ 63 (หน้า 47)
หน่อสมโพธิยอกญาณ	สิทธิสารคำฉันท์ เล่ม 1 (หน้า 37)
หน่อพระชินระงโรงโพงา	สังขปัดคำกาพย์ เลขที่ 68 (หน้า 21)

3. การใช้คำหรือความแทนชื่อพระเอก เพื่อเน้นคุณสมบัติพิเศษ หรือ
ความเป็นเลิศ ได้แก่ คำหรือความ ดังต่อไปนี้

ฉนาธิปิโพธาภิเษกสัศว	สมุทรโฆษคำฉันท์
พระญ์โลกาธิบดินทรนรากร	สุธนคำฉันท์ เล่ม 2 (หน้า 26)
พระองค์ทรงพุทธมงกุฎเกษ	สุวรรณเกียรติภอลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 52)
พระองค์พงศ์พุทธวิสุทธิเมศ	สุวรรณเกียรติภอลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 52)
พระองค์ทรงพุทธวิสุทธิเบศ	สุวรรณเกียรติภอลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 52)
เอกองค์ทรงพุทธวิสุทธิเบศ	สุวรรณเกียรติภอลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 79)
มหาบุรุษ	สุธนคำฉันท์ เล่ม 2 (หน้า 76)
พระองค์อัครมหาบุรุษ	สุวรรณเกียรติภอลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 53)

อิศโรโพธิสัตว์	สุวรรณเศียรกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 22)
พระจอมอิศโรโพธิสัตว์	สุวรรณเศียรกลอนอ่าน เล่ม 2 (หน้า 45)
พระยอกอศิระโรโพธิสัตว์	ศุภมิตรคำกาพย์ เลขที่ 17 (หน้า 22)
ปิ่นอิศโรโพธิสัตว์	สุวรรณเศียรกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 20)
องค์อิศโรโพธิสัตว์	สุวรรณเศียรกลอนอ่าน เล่ม 1 (หน้า 73)

7.2 การแทรกคำสอน

คำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมที่มาจากปัญญาสาตกอาจแยกได้เป็น 2 ประเภท
ดังนี้

7.2.1 คำสอนซึ่งปรากฏอยู่ในชาตก

7.2.2 คำสอนซึ่งเพิ่มเติมจากชาตก

7.2.1 คำสอนซึ่งปรากฏอยู่ในชาตก

คำสอนในประเภทนี้ ได้แก่

บุรพกรรม

ที่ล 5

บุรพกรรม

การเสนอความคิดในเรื่องบุรพกรรมนี้ มักปรากฏในโครงเรื่องชั้นซ้อน ที่มีการพลัดพรากระหว่างตัวละครฝ่ายธรรม โดยเฉพาะพระเอก นางเอก หรือมีฉันทน์ก็จะปรากฏในตอนที่พระเอกหรือนางเอกต้องตกทุกข์ได้ยาก ด้วยเหตุที่ว่าตัวละครเหล่านี้เป็นผู้มีจริยาวัตรที่งดงาม เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมที่ล้ำเลิศ จึงไม่สามารถจะอธิบายได้ว่า เพราะเหตุใดผู้ที่ประกอบคุณงามความดีเช่นนั้น จึงต้องประสบกับความทุกข์ยาก บางครั้งต้องพลัดพราก

จากผู้เป็นที่รัก นอกเสียจากจะเชื่อมโยงไปยังความคิดเรื่องบูรพกรรม ซึ่งเป็นความเชื่อที่
 หยั่งลึกในพุทธศาสนาสิกขชนชาวไทยมาช้านานแม้จนกระทั่งทุกวันนี้ การแทรกคำสอนเรื่องบูรพ-
 กรรมนี้เป็นกลวิธีที่ชาญฉลาดที่จะโน้มน้าวจิตใจผู้อ่านผู้ฟังให้เห็นคุณค่าของการประกอบกุศลกรรม
 และโทษของอกุศลกรรม กล่าวคือ นอกจากผู้แต่งจะแสดงให้เห็นว่า กรรมในปัจจุบันชาติ
 สามารถจะส่งผลต่อผู้กระทำได้แล้ว ยังได้กล่าวถึงบูรพกรรมซึ่งมีส่วนสนับสนุนหรือชักชวน
 พฤติกรรมของตัวละครฝ่ายธรรมอีกด้วย แนวความคิดในเรื่องบูรพกรรมนี้มีส่วนที่จะเอื้ออำนวย
 ต่อคำสอนในเรื่องกรรมให้เห็นจริงจังขึ้น และเป็นเหตุผลหนึ่งที่จะอธิบายถึงการพลัดพราก
 ระหว่างตัวละครฝ่ายธรรมได้อย่างกลมกลืนและเหมาะสม

เมื่อพิจารณาบูรพกรรมตามที่ปรากฏในเรื่องต่าง ๆ แล้ว จะเห็นได้ว่า บูรพกรรม
 ที่คอยชักชวนพฤติกรรมของตัวละครฝ่ายธรรม จะปรากฏอยู่บ่อยครั้งกว่าบูรพกรรมที่สนับสนุน
 ฝั่งผู้แต่งคงจะไม่ประสงค์ให้เกิดความซ้ำซ้อนกับแนวคิดหลักซึ่งเน้นเรื่อง "ทำดีได้ดี ทำชั่ว
 ได้ชั่ว" ก็เป็นได้ ตัวอย่างการอ้างถึงบูรพกรรมมีดังนี้

บูรพกรรมที่ทำให้ สุขุม ใน สุชนคำฉันท์ ต้องพลัดพรากจากนางจिरประภาในตอนที่
 สำเภาแตก คือ

- เพื่อเวรหลังมาคล ด้วเมียทำกล อันหยอกพระเนรมลมาลวน
- เรือลมว่ายนที่ทวน สองคนสำรวญ อัดกอดลเจ้ากู ○ ทนทเวศว่ายสาย
 สิ้นชู ห้าร้อยชาติกู อันถูกแก้ทานบเบา ¹

¹ สุชนคำฉันท์ เล่ม 2 เลขที่ 61 ตู 113 ชั้น 1/3 มัดที่ 39 ประวัตินี้มาจาก
 ม.ล. แดง สประสิทธิ์ พ.ศ. 2479 หน้า 45 บรรทัดที่ 10 บทที่ 12 และหน้า 46 บรรทัด
 ที่ 1-3 บทที่ 1-3.

ความคิดในเรื่องเดียวกันนี้มีปรากฏอยู่ใน จันทราศค่างาพย์¹ สุธนุค่างาพย์² และ
สังขปัตค่างาพย์³

บุรพกรรมที่ทำให้พระเจ้าศุภมิตรในศุภมิตรค่างาพย์ ต้องพลัดพรากจากพระมเหสี
คือ พระนางเกสินีและพระโอรส คือ ไชยเสน และ ไชยทัต

○ มีคำแก้เข้ามา เป็นเวรพาพระโฉมยง ซากก่อนท่านสิงค์ ภาทินไป
ไตพริกษา ○ บนต้นไม้มันเลา มีแขกเต้าบินไป มาทำรังโพรงพริกษา หา
เยื่อมาป้อนลูกตน ○ ส่วนสองกุมารมา เหมบักษาให้รอนรน จึงอ่อนวอนแม่ตน
จะใคร่ได้ลูกบักษา ○ แม่เห็นลูกร้องไห้ จึงไขนัวไปเอามา ส่งให้แกลูกยา
ผูกลูกนกเล่นตามใจ ○ ชวนกันถอนขนนก น้ำตาตกเลือกลามไหล ชุคคร่า
แล่นไป ให้ลำบากแสนทวี ○ บิดาเห็นลูกนก วิ่งไปยกเอาทันที ใจจิตรคิดปรานี
เอาขึ้นไปไว้ในรัง ○ ครั้นแม่กลับมาก นางบักษาเร่งซึ่งขงง จิกหัวลูกในรัง
จนเลือดไหลลงทันที ○ เหมนสาปสาบมนุษย์ ไม่บอริสุทใจบักษรี นางนักษิณไกรีย
จิกลูกมันคาตาย ○ ผลกำมทำครั้งนั้น จึงไค้ทนเวทนา . . .⁴

¹ จันทสุริยคาส เล่ม 5 เล่มที่ 22 คู่ 115 ชั้น 5/3 มัคที่ 5 ประวัตินางแย้ม
แสนสวาทให้ พ.ศ. 2479, หน้า 7-8.

² สุธนุค่างาพย์ เล่ม 1 เลขที่ 20 คู่ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 57 ประวัตินางแย้ม พ.ศ.
2450, หน้า 51.

³ สังขปัตค่างาพย์ เลขที่ 66 คู่ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 62 ประวัตินางแย้ม
อนงคาราม 15 สิงหาคม พ.ศ. 2474, หน้า 17.

⁴ ศุภมิตรค่างาพย์ เลขที่ 15 คู่ 114 ชั้น 1/1 มัคที่ 53 ประวัตินางแย้ม
ทับทิมให้ พ.ศ. 2461 หน้า 21 บรรทัดที่ 3-10 บทที่ 3-9.

คำสอนในเรื่องเดียวกันนี้ มีปรากฏอยู่ในศุภมิตรคำกาพย์อีกสำนวนหนึ่ง¹ และ ศุภมิตรคำกลอน² เว้นเสียแต่บุรพกรรมนี้โคแทรกอยู่ในตอนที่ต่างกัน กล่าวคือ คำกาพย์ อธิบายไว้ในตอนที่ไชยเสน ไชยทัต ถูกทารุณกรรมอย่างแสนสาหัส ส่วนคำกลอนอยู่ในตอนที่สอง กุมารถูกนำตัวไปเฝ้าพระเจ้าศุภมิตร แต่พระองค์ไม่สามารถจะจกจำพระโอรสได้

บุรพกรรมที่ทำให้พระนางวันใน พระนางวันคำกาพย์ ต้องออกช้าวอนำอยู่ในเมืองของพระยาकिनรถึง 2 ปี คือ

○ อาจารย์หนึ่งไช้ จึงเฉลยไชย ว่าพระราชา ชาติก่อนเป็นเอก เลี้ยงโคกลางป่า เทียวไปเทียวมา เล่นด้วยเพื่อนกัน ○ ทำเป็นตะลก ฉวยไค้คังคก หิงลงควยพลัน ลงหลุมอันใหญ่ บาพไช้ตามกัน จึงพราหมณเข้านั้น หิงลงเหวผา ○ ครั้งหนึ่งผู้มีกุ่มพันมันตี แดกหักหนักหนา ทำกำม็ชื้อโค ให้คิมตัวมา กระจุกสาขา คังหนึ่งเข้าสาร ○ บากกำม็ชื้อมี บวคลูกเป็นชื้อ ไม่เรียนเขียนอ่าน อยู่กับชื้อคั้น เป็นคลีใจพาด เป็นคลีใจคร้าน ไม่เขียนเรียนธรรม ○ ชื้อคั้นท่านตีเนนน้อยไม่หนี ชื้อคั้นเร่งรัน ย่อยยับทั้งตัว กุมหัวไปพลัน บอกริกคานัน บิคารุมตี ○ พ่อแม่เร่งโกรธ พุกกำม็ทำโทษ ทรงส่งให้พระชื้อ ให้ชื้อคั้นเขียน ชึงในกุกคิ ออย่าไค้นายหนี ญุกพันมันคอง ○ พ่อแม่สั่งไว้ เขียนหนังสือได้ ให้กินโดยจง ถ้าเขียนไม่ได้ ออย่าให้มันคอง เข้าปลาอยาทรง ชึงในกุกคิ ○ ออกนำออกเข้า

¹ ศุภมิตรคำกาพย์ เลขที่ 17 คู่ 114 ชั้น 1/1 มัคที่ 53 ประวัติสมบัติเดิมของหอสมุด, หน้า 60-2.

² ศุภมิตรกลอนอ่าน เลขที่ 17 คู่ 115 ชั้น 3/3 มัคที่ 99 ประวัติหลวง-เพ็ญวิจารณ์ (ปลื้ม) ถวายเมื่อ 20 พ.ค. 2474.

ทุกวันค่ำเช้า ไศรกเส้าหมองสี สีต้นขังไว้ อยู่ในกุฎี จึงเนนน้อยซี ใคทุกร้อนรน
 ๐ กรรมคั้งนี้แล ตามเลี้ยงเที่ยงแท้ ท่านเจ้าจุมพณ นาวันราชา ได้มาทุกทณ แพบ
 จะมวายน ทนทุกหนักหนา ¹

บุรพกรรมที่ทำให้นางเกษรสวรรค์ใน เทวัญคำกาพย์ ต้องพลัดพรากจากสวามี
 คือ

๐ เมื่อเวรากำ ออระไทยไคทำ กำกอนมากมาย นางพรากลูกกา เวทนา
 วุ่นวาย ใหม้นพริคพราก ล้มตายนักหนา ²

บุรพกรรมที่ทำให้นางสิบสองในพระรณคำกาพย์ ต้องถูกปล่อยป่า คือ

๐ แดกอนไคยทำ บูราณกำ จึงมีเวรา จับลูกสุนัข หิงเสียนัยปา ชาที่นี้จึงมา
 ใให้หันแกนาง ³

บุรพกรรมที่ทำให้นางพรหมจารีใน จันทคาชคำกาพย์ ถูกสวามีให้ลอยแพ คือ

๐ เปนลูกสาวเสฐี นางพรหมจารีเลี้ยงวิลลา ครันเขาเปนเพลลา นางฉายา-
 กินอาหาร ๐ นางใให้โพชนา แก้วลามาหนีทันนาน กินแล้วเมวสาทาน ยังร้อง

¹ พระนาวันคำกาพย์ เล่ม 1 เลขที่ 33 ตู 115 ชั้น 6/3 มัคที่ 35 ประวัติ
 หอชื่อ พ.ศ. 2456 หน้า 41 บรรทัดที่ 6-10 บทที่ 6-10 หน้า 42 บรรทัดที่ 1-3 บทที่ 1-4.

² เทวัญคำกาพย์ เล่ม 2 เลขที่ 28 ตู 115 ชั้น 5/5 มัคที่ 17 ประวัติหม่อมเจ้า
 หญิงจาร์สประทาน พ.ศ. 2450 หน้า 23 บรรทัดที่ 7-8 บทที่ 7.

³ พระรณคำกาพย์ เลขที่ 41 ตู 115 ชั้น 6/3 มัคที่ 36 ประวัติพระยาเพชรปาลี
 (ตรี) ใให้ พ.ศ. 2450.

วอนจะกินปลา ๐ นางนั้นซึ่งครึ่งโกรธ เจ้าท่าโหมแก้วลา จึงใช้ให้ทาส ท้า
แพยวมากคอยไ้ว นางเร่งโกรธโกรธา แก้วลานั้นเหลือใจ ให้เอาแมวนั้นไ้ว
ลอยแพไ้วในสระศรี ๐ แต่เช้าจนค่ำแล้ว นางน้องแก้วผู้บุตร ก็คิดถึงวารี นาง
เทวีนเอนมา ๐ เลี้ยงดูไปคังเก่า กำนั่มแล้วคึดตามมา ...¹

ศีล 5 คือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว 5 ประการ ซึ่งชนทั้งหลายควรจะ
สมาทานรักษา ได้แก่ เว้นจากการปลงชีวิตผู้อื่น เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการ
ประพฤตินิคมในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มสุรา ตัวอย่างคำสอนในเรื่อง
ศีล 5 ในสุตฺตคัมมัฏฐ ทอนสุตฺตให้โอวาทแก่พระยายักษ์ผู้เป็นเชษฐาของนางอัญจนวดี มีดังนี้

๐ แตนี่พึงเสียเพพพาล จมวีจารณ ในศีลสมาธิเบญจา ๐ หนึ่งเว้นฆ่าสัตว์
ชีวา อันเปนปามา ตีบาตรมาเลี้ยงตัวตน ๐ หนึ่งสิ้นผู้ทานอย่าขวล ขวายเพียร
ควยกล เอามาเปนของอาตมา ๐ หนึ่งอย่ายินดีควยนา รืออันภริยา ผู้ทานบชอบ
พึงไทย ๐ หนึ่งกล่าวกรล่ำพรควยใจ มายามาไครย แลเสกแก่ทานหลายกล
๐ หนึ่งคือสุราเมโรยปน น้ำเมาตึงตน จงเว้นอย่าหวังอารมณ์ ๐ จงตั้งสุจริ
นิยม ตั้งวรณ์ศีลพรหม จรรจำเรื้อโดยธรรม ๐ จักนำสุสุขศิวัน เสวยสวัสดิ์สรว
สวรรค์ เกษมสมบัติโอหาร²

¹ จันทสุริยคาสค่ากาศย์ เล่ม 3 เลขที่ 20 ๓ 115 ชั้น 5/3 มัคที่ 5 ประวัตินางแย้ม แลนสวาท ให้ พ.ศ. 2479 หน้า 14 บรรทัดที่ 1-5 บทที่ 1-6.

² สุตฺตคัมมัฏฐ เล่ม 2 เลขที่ 61 ๓ 113 ชั้น 1/3 มัคที่ 39 ประวัตินี้ชื่อจากม.ล.แกง สุประภินธุ เมื่อ พ.ศ. 2479 หน้า 75 บรรทัดที่ 9-10 บทที่ 11-12 และหน้า 76 บรรทัดที่ 1-5 บทที่ 1-6.

นอกจากนี้ ก็มีปรากฏใน สุตฺตคําคําภย ตอนเดียวกันทั้ง 2 ส่วนวน ¹ เทวันธคําคําภย ตอน เทวันธให้โอวาทแก่กุมภคต 4 คน² และ พระนาวันคําคําภย ตอนพระนาวันให้โอวาทแก่ยักษ์ สามภรรยา ³

7.2.2 คำสอนซึ่งเพิ่มเติมจากชาคก

คำสอนประเภทนี้ ผู้แต่งได้เพิ่มเติมขึ้น ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคำสอนทางพุทธศาสนา เนื้อหาของคำสอนเหล่านี้มิได้เป็นของแปลกใหม่ หากแต่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว และมีปรากฏ อยู่ในวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทคำสอนเช่นกัน คำสอนประเภท นี้ อาจเรียงลำดับตามความนิยม ได้แก่ เรื่องต่าง ๆ ดังนี้

ไตรลักษณ์

โทษของการประกอบอกุศลกรรม

ความประพฤติของสตรี

ศีล 10

การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์

อศุภกรรมฐาน

การปกครองประชาชน

การคบหาสมาคม

¹ สุตฺตคําคําภย เลขที่ 20 คู่ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 57 ประวัติกษี้อ พ.ศ. 2450 หน้า 76-8 และสุตฺตคําคําภย เลขที่ 22 คู่ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 57 ประวัติกษี้อ พ.ศ. 2450

² เทวันธคําคําภย เล่ม 1 เลขที่ 27 คู่ 115 ชั้น 5/5 มัคที่ 17 ประวัติกษี้อ-เจ้าหญิงจํารัสประทาน พ.ศ. 2450 หน้า 59-60.

³ พระนาวันคําคําภย เล่ม 1 เลขที่ 33 คู่ 113 ชั้น 6/3 มัคที่ 35 ประวัติกษี้อ พ.ศ. 2456, หน้า 23-4.

ไตรลักษณ์ ไตรลักษณ์คือลักษณะ 3 ประการ แห่งสังขารธรรมทั้งหลาย ซึ่งประกอบด้วย ความไม่เที่ยง (อนิจตา) ความเป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และความมีใจตัวตน (อนัตตา) ซึ่งจะบังเกิดขึ้นแก่สังขารที่มีใจครอง คือ อุปาทินกะ และสังขารที่ไม่มีใจครอง คือ อนุปาตินกะ¹ ความคิดในเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมร้อยกรองหลายเรื่องที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาตกส่วนใหญ่แล้วจะแทรกอยู่ในตอนที่พลัดพรากจากกัน ผู้ให้โอวาทซึ่งมักจะเป็นพระเอกพระ-โพธิสัตว์จะเป็นผู้เตือนให้ระลึกถึงสังขารธรรมในข้อนี้ การที่คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ไม่ปรากฏในตัวละครเดิม นั้น เข้าใจว่าผู้แต่งคงจะไม่ประสงค์ที่จะพรรณานารมณความรู้ลึกซึ้งของตัวละครมากไปกว่าการดำเนินเนื้อเรื่อง แต่ในร้อยกรองนั้น การพรรณานารมณความรู้ลึกซึ้งนึกคิดของตัวละครเป็นส่วนสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ ในอันที่จะโน้มน้าวผู้อ่านผู้ฟังให้บังเกิดความสะเทือนใจร่วมไปกับผู้แต่งด้วย เมื่อมีบทคร่ำครวญพรรณานางถึงความอาลัยรักในการที่จะต้องจากกัน ก็ต้องมีบทปลอบโยน ซึ่งเป็นโอกาสดีที่ผู้แต่งจะได้แทรกคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ซึ่งเป็นคำสอนที่เหมาะสมที่สุดสำหรับตอนนั้น

ตัวอย่างคำสอนในเรื่องไตรลักษณ์ ปรากฏใน จินตคาชค่างาพย์ ตอนที่จินตคาชและนางเทวธิดาสังกาลานางอุคมาธานี

๐ พระโพธิสัตว์ เหนนางโหมนัส จะสิ้นอาสรวร นักเทศน์ที่ สาวสีก้านัน
ให้รักทรงทร เพียงจะมอระณา ๐ พระคิโนใจ จะเอาอันใด แก้วความโสภา
เห็นแก่ทุกขัง อะนิจจังอนัตตา เหนว่าโสภา จะมาเสื่อมหาย ๐ เจ้าจึงเทศนา

¹ คุรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ใน ธรรมานุกรม ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515) "อนิจจะ" หน้า 11-2 ทุกข์ หน้า 183-4 "อนัตตา" หน้า 8-10 และ "ไตรลักษณ์" ใน สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 13, หน้า 8180-5.

เราทราบเกษมา ทั้งหญิงทั้งชาย เกษมาเป็นคน หมิ่นพินความตาย อย่าไค่มุ่งหมาย
ว่าจะยืนอยู่นาน ๐ ย่อมจะวิบัติ เป็นท่ามะกาสัตว์ ในวิสตะสงสาร เกษมาแล้ว
ตาย สุนหายออรหะทาน ตัวเราตัวทาน เหมือนกันทุกคน ๐ แลวันอะนิจิง ย่อม
เครื่องอะสุกััง ทัวหังตัวคน หลงควยความรักษ ภาะวัภะวณ ไม่เป็นภักผล อย่า
ไค้โลกา ¹

นอกจากนี้ ก็มีอยู่ใน วรรณกรรมคำกาพย์ ตอนวรรณชปลอบนางอสุรีพระมารดาเลี้ยง ²
สังขปัดคำกาพย์ ตอนพระเจ้าอังกุราชคำริจะออกผนวช ³ สิริวิปุลกิตติคำกลอน ตอนพระเจ้า
ยศกิจห้ามปรามหมู่เสนาไม่ให้คิกต่อสู้กับปัจจามิตร ⁴ สุวรรณวงศาคำกาพย์ ตอนพระบิดาของ
สุวรรณวงศาสิ้นพระชนม์ ⁵

¹ จันทคาชคำกาพย์ เล่ม 4 เลขที่ 21 กุ 115 ชั้น 5/3 มัคที่ 5 ประวัตินางแย้ม
แสนสวาท ให้ พ.ศ. 2479. หน้า 72. บรรทัดที่ 7-10 บทที่ 5-6 และหน้า 73 บรรทัด
ที่ 1-3.

² วรรณกรรมคำกาพย์ เล่ม 1 เลขที่ 13 กุ 114 ชั้น 1/1 มัคที่ 51 ประวัตินาง
ช้อ พ.ศ. 2450, หน้า 24.

³ สังขปัดคำกาพย์ เล่ม 2 เลขที่ 68 กุ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 62 ประวัตินางสมบัติเกษ
มของหอสมุก, หน้า 58.

⁴ ยศกิจกลอนอ่าน เลขที่ 1 กุ 115 ชั้น 3/1 มัคที่ 84 ประวัตินางจากวัค
อนงคาราม เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2474, หน้า 16, 17.

⁵ สุวรรณวงศาคำกาพย์ เล่ม 1 เลขที่ 49 กุ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 60 ประวัตินาง
พระองค์เจ้าหญิงนารีรัตนประทาน พ.ศ. 2451, หน้า 14.

โทษของการประกอบอกุศลกรรม

การประกอบอกุศลกรรมได้แก่ การล่วงละเมิดในศีล 5 ซึ่งนอกจากจะส่งผลให้ผู้ที่ประกอบพฤติกรรมเช่นนี้ได้รับโทษทัณฑ์ในชาตินี้แล้ว ชาติหน้าก็ยังได้รับทุกขเวทนาอีกด้วย ดังเช่น นางกัณฑลิมาและบริวารสมคบกันกำจัดพระเอกพระโพธิสัตว์ ด้วยบาปกรรมนี้เอง จึงต้องถูกประหารชีวิต ดังความที่พรรณนาไว้ว่า

○ ตนได้ทำผิด โมหตบคิด ด้วยกันมากมาย จะให้ท่านตาย บุนานมากมาย
 ทหารไม่มรณะ ○ ตนคิดทำร้ายบุนานไม่ตาย กำถึงอาตมา ประจันนชาติ
 กำเห็นทันตา ตนมรณะ โยมพะบานเอาไป ○ เขาผูกกอลาก ไถความลำบาก
 ตกลงในไฟ เพราะตนทำผิด กำตีสตัวไป ตกนรกไฟไสย ทนเวทนา ¹

นอกจากนี้ มีอยู่ใน ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน ตอนเถรทองลงจากต้นไม้ไม่ได้ และต่อมาก็นสิ้นชีวิต

เถนกระทำกำไสยทำร้ายนาง ผิดด้วยขงทุจริจิจิอิดฉา ภากำจัดไเหนางพลัด
 จากพิศคา กล่าววจาหลวงเขาจเอาเมีย กำอันนั้นเขาไปยค้นคนใจเถน พเอน
 เปนเมื่อนยังบ่าหน้าเสีย หัวไม่ออกบอไมใดใครไมเยียบ ก็ตัวเตี้ยยุบลตน
 มะเคื่อคง ... ก็มันไลตายบลตนมเคื่อ ด้วยกำเลื่อความอาไลใจกำแหง
 จิดไปพุกยูที่ลูมเคื่อแดง เวราแรงกำที่รักนัชัภา เอากำเนิดเกษในลูมมะเคื่อ
 มาเปนเชื่อจนทุกวันเจียวทานชา ²

¹ พระนวันคำกาพย์ เล่ม 2 เลขที่ 34 ตู 115 ชั้น 6/3 มัคที่ 35 ประวัติ
 หอข้อ พ.ศ. 2456 หน้า 73 บรรทัดที่ 2-6 บทที่ 2-6.

² ปาจิตตกุมารกลอนอ่าน เล่ม 3 เลขที่ 3 ตู 115 ชั้น 6/5 มัคที่ 28 ประวัติ
 สมบัติเดิมของหอสมุด หน้า 25 บรรทัดที่ 2-8 บทที่ 2-6.

ความประพฤติกของสตรี

คำสอนเกี่ยวกับความประพฤติกของสตรี มีปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรอง 2 ส่วน คือ พระรถคำกลอน และ พระสีเสิร์คำกลอน การที่ไม่ปรากฏคำสอนในทำนองนี้บ่อยครั้งนัก ก็คงจะเป็นเพราะตัวละครฝ่ายหญิงไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก ดังนั้นโอกาสที่จะแทรกคำสอนในเรื่องนี้จึงมีไม่มาก มีข้อสังเกตว่าใน พระรถคำกลอน ถึงแม้ลักษณะการแต่งจะเป็นนิราศ แต่ผู้แต่งก็ได้แทรกคำสอนสำหรับสตรีไว้ตอนหนึ่งว่า

๐ ขออาไภยท้าวรณผู้ฟังนั่งสะคับ จะกล่าวกลับไวยไหยเห็นเป็นแก่นสาร
เพื่อสอนใจหญิงสาวเขาวมาร ธุจะภารหาตัวครองตัวตน อันจะหาพิละนี้¹
หายาก กรองไหยมากคิกไหยเห็นไหยเป็นณ กเลือกจะเหมือนเมรียนี่ถาณ
อันเลกณชชานี่หลายครัน เมื่อยามรัก ๆ เหลือเนื้อก้อหอม หลงเรียกมอมหมี่
ไหยชำแมงามณิน ทำแมณกลมแทบจะกลืนไมยเกลียตกัน ชารพริที่จจะไวยอาไลย
แล เมื่อยามจิชะชากอจางออกกรางเรีย ลงสินชียเจ้าชชายไมยหมายแม่ แต่งมา
พิกออไพอไมยยากแล เราสินชียชากอแซไมยอาวอน อันสินชายมักมีเสนนี้หมค
แต่พระรถก้อยยังรางหางสมอน เมรียเจ้ารฐบราวกับกินนอน พรยังจอนจากไคย
ทำไมยกับเรา ไหยเรงคิตเกิษคะนีอนงนง อชครองตัวไวยกแล้วอายเขา
แมณไมยเชื่อแลวางคอยฟังเอา เรืองของเจ้าเมรียศรีสุนทอน²

¹ พยางค์ท้ายของคำว่า "ภัสคา" คงตกไป.

² พระรถกลอนอ่าน (พลัค) เลขที่ 10 ตู 115 ชั้น 1/2 มัคที่ 38 ประวัตินางพยอม ลินวัณน์ มอบให้หอ ฯ เมื่อ 22 ก.ค. 14 หน้า 6 บรรทัดที่ 7-10 บทที่ 6-8 และหน้า 7 บรรทัดที่ 1-5 บทที่ 1-3.

พระสี่เส้าคำกาพย์ ตอนพระมารดาของสุทักเทวีให้โอวาทแก่นางถึงกลวิธีในการ
ผูกใจสาวสนม

○ ทรัพย์อยู่ในยคลั่ง ลับนาคอหลัง ยาเอาออกมา ถึงนอยเสมอมาก ปาก
คนละลูกอ่า สิ่งโดยปรารถนา ทูลท้าวจกที ○ แมย่าหึงหวง ยุงยาพจามจง
หึงหวงกระสัตรี ท้าวจักรักใคร่ ผู้โดยตามทือ สามหาวยามี่ ไม่คี่ณะลูกอ่า
○ ลูกเมียท้าวมีบนอบให้คี่ อยาอุหังกา เมียนอยเมี่ยหลวง ยาลวงเจรรจา
แม้นักจักว่า ออกอมจิงควร ○ ยาคบกำนัน ขุนขิมค้วยกัน โวเวเสสวน ไชษา
ไชไทย ไวใจไมควร เขาจักแปรปรวน นิคอยูอาตมา ○ แมย่าภอใจย มะโหริย
ขับใหม่ ไมควรณะลูกอ่า ยาเลนสนุก มรุกสกา ยาทำปากกล่า กลาวถอยพลอย
ความ ออย่าไหววาม โทคคนทังหลาย ○ ทำไคยงนี่ย กำนันขันทือ จักรักมาก
มาย แมนเจ้าพลังพลาด อาจะทอนอันณะราย เพราะเขาทังหลาย เมตากกรรณา
○ ท้าวจกประทาน แสนสาวพลหาร ตามพ้อทะยา แมย่าทูลขัต ทานทักชงคา
ลาพเขาลูกอ่า ไมควรมีคี่ ○ แมนคำสนทยา ท้าวจกเสกจกมา พีรมสาวศรี
คอยเบียงคอยบาย แบนคายจกคี่ ยาไคใหม่ ชักพอซาไส ○ ยามุ่งหมายคิก
เมื่อท้าวสะนิจ จักหมองทด่าไทย แอมแนบเหนือนัก จกลับองค์ไปย ทูลแก้ท้าว
ไทย จิงควรณะลูกอ่า ยาหางขางฉัว กลับเนือกลับตัว ตามพะวินยา ซายมัก
เกียคณัน สิ่งนนั้นณะลูกอ่า คิคอื่นจิงมา แพลงผลิกณินหนี ○ หญิงมีมาระยาต
ฉัวรักพีศหวาด ชินนมยนิคี่ แมสังสอนไป จะไสเกสี่ จำคำจะคี่ น้าพลูกอ่า ¹

¹ แทรกอยู่ด้านหลังของศุภมิตรคำกาพย์ เลขที่ 16 คู่ 114 ชั้น 1/1 มัคที่ 53
ประวัติย่อ พ.ศ. 2450. หน้า 1 บรรทัดที่ 1-3 บทที่ 1-4 และหน้า 2 บรรทัดที่ 1-10
บทที่ 1-7.

ที่ล 10 คือการรักษาระเบียบทางกายวาจา ที่ล 5 ข้อแรกนั้นตรงกับเบญจศีล ส่วน 5 ข้อหลังได้แก่ เว้นจากการบริโภคอาหารในยามวิกาล เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง บรรเลงดนตรีซึ่งเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ เว้นจากการตัดดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่ และเว้นจากการรับทองและเงิน คำสอนในเรื่องนี้มีอยู่ในสุทธกัถกรรม ค่างาพย์ ตอน พระเจ้าสุทธกัถกรรมให้โอวาทแก่มหาชน

○ บัณฑิตสัปรุก ตั้งใจบริสุทธ ความพุกัถกา พรสังสอนสัค กรัตค่างาเทศนา
 เรงไทรักษา อคชาประคัมภีร์ ○ สิ้นพระทั้งหา ปานาติปาตา ยาโคชาสัค ฐู่โค
 ถิโค ทำคามันนัค ฐู่ประคัมภีร์ พเจาสังรเสน ○ อทินนาทานา ถิเออาคาคา
 ยาคีคฆุงเมิน ยาลักทวัชทาร พไมสังรเสน บอthonจำเริน ยาเรียน...ตัว
 ○ กามเมสมิตถา จงเรงรักษา ยาโคเมามัว ยาฉิคเมียทาร บัพมันเจิงตัว
 ผิคเมียผิคผัว เปนคนอับปรี ○ มุลาวาหา ยาโคเจรจา สับลัมไมคี่ สับพลา
 วาจา เกิดมาเสียถี่ สอเสียคทั้งนี้ มีคีนักน่า ○ สุรานั้นเลา ยากินนำเมา
 พระเจาเทศนา ซินซิว่าเลา มีพุกัถกัว เปนขานนักน่า หามวาฮาทำ ○ วิกาล-
 โปกค ฉานันนโศค กรัตควาเปนก่า รักษาสิักขา ทารวาเรงจำ ยากินของค่างา พลไม
 อาหาร ○ นายถนัคจคี่ ยาโคยินคี่ ฟอนรำการงาร ยาเลนครินเครง ทำเพรง
 เสงการ คาคสิักขาจาร ทารเป็รแกโย ○ มาลาคันท วิไลปน เวระมนินใน
 มโนยายิน กลินหอมอันโค ยาแชมคอกไม ทักไนกันถา ○ บันยัคไวสิน รถอันมี
 กลิน ยายินยันทา ฉมคัมเมเสน ราเซนกรีกินา แงงจันคันทา สักขาห้ามปราม
 ○ อุจาสยะ อยานังอาศณ อันสูงอันงาม มีพุกัถกันยัค ในยอัคหามปราม จงเรงทำม
 คาม ค่างาพระวีไนย ○ ซาตะฐู่ปะ จงเรงสละ สุวัณอันโค ยาโคประคัม ฐู่เรื่อง
 ศุกไส แหวนทองยาไซ สอดไนทักถา ○ จบที่บันยัค ครอบสิริสิบทัก สำแดงแจงมา
 เรงจำไหโค ถิเออาสิักขา ตั้งใจรักษา สิ้นพทศพล ○ สิ้นพนิไส ไครรักษาได้
 จมาเกิดณ ฐู่ทรงโสภา บัญญายังคน เตชฐู่สน เขาคนไนใจ ○ คุณสิ้นคุณทาร
 ทังหาประการ เปนที่อาไส ค่างาชุตบแต่ง ฐู่แห่งทางไป แมรยู่ถึงไน ฐู่บันรักษา

๐ แมร เบนมนุค เบนศุกที่สุด ฉลันนเกิดมา รุปรงามใจดี อันมียศดา ถอยคำ
 เจรจา ลำเล็กเพร็ดเพรา ¹

การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์

คำสอนในเรื่องนี้มีปรากฏใน สุวรรณวงศ์คำกาพย์ เรื่องเดียวเท่านั้น ผู้แต่งได้
 หยิบยกการบำเพ็ญบารมีซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นปรมัตถทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งปรากฏ
 อยู่ทั้งใน ปัญจาสชาก และ อรรถกถาสชาก เรื่องต่าง ๆ เรียงลำดับดังนี้ นรชีวะชาก (ลำดับ
 ที่ 25) รัตนปัสตชาก (ลำดับที่ 4) ทูลกมัตตชาก (ลำดับที่ 11) ใน ปัญจาสชาก
ฉัททันตชาก (ลำดับที่ 514) ใน อรรถกถาสชาก สิริจุทามณีชาก (ลำดับที่ 7) สุวรรณกัจจน-
ชาก (ลำดับที่ 43) และ วิริยมัตตชาก (ลำดับที่ 17) ใน ปัญจาสชาก

เกิดชากหนึ่งจน แม่ลูกสองคล ยูโนยบานโรย แม่เจ้าไปปา งูรักแม่ไวย
 เจ้าคึกคามไปย คายตางชลนึ ๐ เกิดชากหนึ่งไชย เป็นคนเซนใจ ยูโนยบุรี
 แม่เจ้าไปยปา พมหายักสี จกินชลนึ ที่ปากกงอน ๐ เจ้าคึกคามไปย หั้นเขา
 ทีโนย ปาไมยสิงซอน คายตางมารคา โนยปากกงอน เจ้าไมยยอยอน เพิ่มพูน
 บารมี ๐ เกิดชากหนึ่งเลา เกิดโนยพงเภา สกุนเสถี พยาเจ้าเมือง แคนเคื่อง
 เกษี จนลานชีวี ลูกพะสาศคา ๐ เจ้าไปเที่ยวเลน ครันโดยพบเห็น เกิดความ
 สักทา คายตางพะสง อันทองอาษา ตั้งใจปราทหน้า เอาพลีฤาษาน ๐ เกิด
 ชากหนึ่งนัน เป็นพระชัคหัน ไหยงาเปันทาน แก่สอูคอน ซึ่งเปนนายพราน เจ้า
 ทรางสมปาน เพิ่มพูนบารมี ๐ ชากหนึ่งเกิดมา ไคยเปนพยา สมบัตคามี่ เลือย

¹ สุตติกรรมคำกาพย์ เลขที่ 56 ตู 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 60 ประวัติชื่อ พ.ศ.
 2453 หน้า 16 บรรทัดที่ 10-12 บทที่ 17-19 และหน้า 17 บรรทัดที่ 12 บทที่ 1-13.

แลงแบงตัว ไหยหารเกษิ อินตราทีบอดี เนรมิดสงมา ๐ เกิดชาคนึงเลา พระ-
 เกิดเปนเตา อยู่ไนยคุหา ไหหารกระคอง แก่ผู้งพอค้า ตั้งใจปรารถหน้า เปน
 พระซิดสี ๐ เกิดชาคนึงไซร เปนคนเซนใจ ยู่ไนบุรี พอลูกแม่ลูก สมัคไม่มี
 พรอมกันยินดี มีความลัคทา ๐ ชายลูกเมียไวย ซึรทองมาไคย ปิกรูปักตีมา
 ปักเขาเทาไรย ไมยพอลย่นา เชื้อคเนื่อออกมา ปักพะแกนจัน ๐ เจาชักนืทาน
 แต้หลังมานาร เจกชาคครบครัน ไพรเราะะนั๊กหน้า เทวาไนยสวััน ประมาณชวน
 กัน ของสาทุกาน ¹

อศุภกรรมฐาน

อศุภกรรมฐาน คือการพิจารณาร่างกายของตนและผู้อื่นตามสภาพความจริงหรือให้
 เห็นว่าไม่คงงาม เพื่อที่จะไม่ยึดมั่นในการจนหรือของผู้อื่น คำสอนในเรื่องนี้มีอยู่ใน สุทธิ-
กรรมคํากาพย์ ซึ่งได้พรรณาส่วนต่าง ๆ ของร่างกายทั้ง 32 ประการ อย่างพิสดาร
 ดังตัวอย่าง เช่น

๐ นักคาครีเล็ม หักแควเปื่อยเนา เจมเลาแสนทวี ทั้งยี่สิบเลบ เจบไซ
 กอดี ในกายเรานี้ เครื่องอสุพิง ๐ ทนคาครีพัน สามสิบสองอัน ขอมมาทีหลัง
 ครันออกมาไค เทนเปอนิจัง บางกลอนหักพิง เจบทัวกายา ตโจครีหนัง หมุสิน
 ทัวทั้ง เทาลูกพุทรา ขอมเปอนอาหาร ฟุงสัคนา ๆ แรงกาหมุมา จุกครากักกิน ²

¹ สุวรรณวงศ์าคาพย์เล่ม 2 เลขที่ 50 ๓ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 60 ประวัติ
 พระองค์เจ้าหญิงนารีรัตนารัตนาประทาน พ.ศ. 2451. หน้า 20 บรรทัดที่ 2-10 บทที่ 2-7
 หน้า 21 บรรทัดที่ 1-5 บทที่ 1-4.

² สุทธิกรรมคํากาพย์ เลขที่ 56 ๓ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 60 ประวัติชื่อ พ.ศ.
 2453, หน้า 19.

การปกครองประชาชน

คำสอนเกี่ยวกับกลวิธีที่จะผูกจิตประชาชนใหม่มีความจงรักภักดี มีพรณาไว้ใน สังฆปัดค้ำกาพย์ ตอนพระเจ้าอังกุรราชให้ออวาทแก่สังฆปัดก่อนที่พระองค์จะออกผนวช มีความว่า

○ เจ้าอยู่ครองภารา จงแน็คตาประชาชน สิ่งใดใหม่แปดณ ประโยชน์คน
คนทั้งหลาย ○ ไพรเมืองโคเคื่องศา ถึงแปนพระยาอยู่ใหม่ไค้ นำรอนปลา
สูญหาย ปารอนรายสัดหายไผ่ ○ ผูกสัดควยเถาวัน ผูกคนมันควยนำใจ ความ
รักความอาไหลดย ไผ่หนีไค้ไหวงแทน ○ คีคาถึงจะวากล่าว ยังใหม่เทาทำ
ไผ่แคน ไทหรับมันโกฏแสน ครันแคนใจใครจะยินคี่ ○ เงินทองถึงจะกองไท
ครันใหม่สบายผอมหนายหนี เมืองโคโยใจราวี หนีถื่อสัดจักกระพัตตรา ○ ทาว
พระยาใหม่แปนทัม ไพรเมืองนันโคเคื่องศา แปนคินถารอนกลา หยาจะตาย
ฉิบหายไผ่ ○ เหมือนหนึ่งตนพริกษา ที่ลักคณาโคอาไสย ไผ่รอนตางจอนไผ่
ไครยจะหึ่งไค้ไผ่ราวี ○ เจ้าแปนจักกระพัตตรา จึงพิคจะระนาไผ่ถวนถี่ ปก-
ปองครองมนตรี ยาโคยมีจิตริศยา ○ ทำเนียมแปนกระสัด ตั้งบัคทะยัคอุเบกข่า
ไผ่ลुकแกประธา หัวอะนาเชคนคราคไผ่ ○ แปนคินใหม่มีอยา นำรายปลาถี่
ที่ไผ่ย ทาวพยาครองพบถี่ไครย รายผูนคนชนคูนหมิน ○ สุราถี่เพราจะอายุ นายมี
ไพรเทมแปนคิน กล้วยคี่กล้วยมีกลั่น เลื่องกายคี่ใหม่อกสุ ○ หวานพิคจะเอาณ
เลื่องผูนคนตางหุตา ไปรคปรานแปนประทานอยู่ ไผ่ใหม่จากกันเทาวันตาย ¹

¹ สังฆปัดค้ำกาพย์ เลม 2 เลขที่ 68 คู่ 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 62 ประวัติสมมติ
เดิมของหอสมุดหน้า 59 บรรทัดที่ 3-10 บทที่ 2-6 และหน้า 60 บรรทัดที่ 1-9 บทที่ 1-7.

การคบหาสมาคม

คำสอนที่ห้ามสมาคมกับคนชั่ว ไม่ให้วางใจภรรยาที่ชั่วร้าย และไม่ให้อ่านกู่อยู่ในประเทศที่พระเจ้าไม่ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม เป็นคำสอนที่มีมาตั้งนานแล้ว และในโคลงโลกนิติ ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีชื่อเสียงก็มีโคลงบทที่ ๒๐ ซึ่งมีเนื้อความในทำนองนี้ ตัวอย่างคำสอนเรื่องการคบหาสมาคมมีอยู่ใน สุทธิกรรมคำกาพย์ ดังต่อไปนี้

๐ สู่เรงจำไวไหมดนอร์ เราจักสั่งสอน ไหเป็นสภาพอนสืบไป ๐ ประเทศ
 คำบนแห่งใด คนมากไส ยาโคไปยูเลียนา ๐ มันจพาไหยายนำหนา คณา
 มาญา ยาโคเอาตัวแปลกปน ๐ หังมีศหายทอพร ใจรายอญสร เอาตัวเสียจ
 โกล ๐ แมรวาสมขมมันไว ไครจิงไร มันจไหฉิบหายแตนา ๐ ลูกเมียที่ชั่ว
 นันนา เป็นหญิงแพศญา ยาโคมาเชื่อใจมัน ๐ อันความลึกลับหังนร ยาเล่า
 แกมัน สำคัญแต่ในใจ ๐ แมรเล่าแกมันมันไส จมยบันไล ฉิบหายเพราะมี
 แลนา ๐ ท้าวพยาเมืองไครศยา ไครองภารา ราชามิเป็นทรงหรั้ม ๐ ยา
 โคไปยูเมืองมัน นี้เสียจพลัน เทอนันใจรายราวี ๐ เทอไมเอนกูปรานี ไพร
 พลมนตรี ห่าโบายโทยโบายตีไกรทา ๐ คนบาปจำพวกนี้นา ยาโคชบหา เอา
 ตัวนี้เสียให้ไกล ๐ แมรไครจสมคบไว เมื่อนงูตู่ใหญ่ ชบไวจมยมรณา ๐ ไอ
 โจนคนกานันมา ยูโคชบหา มีนารเปรภารทวยกัน ๐ ถึงวาจมยอาสัน คาน
 จักตายพลัร จไปเมืองศวันบอคลา ¹

¹ สุทธิกรรมคำกาพย์ เลขที่ 56 ตู 114 ชั้น 1/2 มัคที่ 60 ประวัชข้อ พ.ศ.
 2453 หน้า 16 บรรทัดที่ 1-9 บทที่ 1-15.